

KONVERENTS
MAANAINNE AJAS JA RUUMIS

26. märtsil 2009
Eesti Põllumajandusmuuseumis

TEESID

Ülenurme 2009

Koostas Ell Vahtramäe
Toimetas Gerd Raassalu
Küljendas ja kaane kujundas Marat Viires

Kaanel kasutatud Guido Mambergi kujundust Rakvere-Jakobi Põllumeeste Seltsi tunnistusele, 1936. EPM 1573: 33A 1135: 33

muuseumiaasta '09

Maanaine on meie maaelu ja -kodu hoidja. Ta toetub paljus traditsioonidele, kommetele, kultuurile, kannab neid põlvest põlve edasi, kuid vajadusel pöörab ka traditsioonide vastu ning võtab enda kanda meestele kuulunud rolle. Maanaine tunnetab vastutust praeguste ja tulevaste põlvkondade ees ning soovib kaasa aidata inimväärse ühiskonna kujundamisele. Maanaise roll peres, aga ka laiemalt kogu ühiskonnas, on muutuv. Muutuvad on ka maanaise enda soovid, ideaalid ja võimalused.

Erinevates uurimustes lähtutakse sageli positsioonilt, et traditsiooniliselt on mees loonud ja vahendanud arusaama kultuuri ning maailma kohta laiemalt, aga ka üldaktsepteeritavat teadmist naisest. Naisuuringute eesmärgiks on olemasolevate dimensioonide või parameetrite laiendamine. Maanaisega seotud temadele keskendumine võimaldab süvendada naisuurimust, aga ka hajutada piire tänapäeva teadusmaastiku üleüldiste distsipliinide vahel.

Võrguväljaanne: www.epm.ee/teesid/maanaine

© Autorid, Eesti Põllumajandusmuuseum

ISBN 978-9985-9760-9-8

ISBN 978-9985-9975-0-5 (PDF)

Taluperenaise eluolust Eesti ajal Sangaste kihelkonnas

Aleksei Peterson

Eesti Põllumajandusmuuseumi teadusnõukogu

Pärast Vabadussõda oli Eesti riigi üheks tähtsaks ülesandeks talumajanduse kiire arendamine. Väga suur osa selles oli taluperenaistel. Allpool ühe tolle ajastu taluperenaise lugu.

Aliide-Rosaliine [Liide] Visnapuu sündse 19. saj viimatsel aastal. Isä ja emä elliva suurtalu Hällatu popsin. Noid ol viis last – üts poiglats ka neli tüdrikut. Ki sai kümme aastit täis viidi koolimajja, Kihnu ministeeriumikuuli. Kuulin opeti ni katekismust, piiblilukku, laulu, kirjutamist, ka pääst arvutamist. Siss pandi suure talu tüdrikus. Tu andse ku sis kümme ruublit. Sai endäle joba sappakesed osta, ka sitsist pluusi ja räti.

Katekümnne kolmandal läts ta mihele, Zäpste tallu talupernaseks. Tu talu ol küll suur – nelikümmenkats hektari. Aga talu ol käest ära lännu. Sis ni ol, et rihetarre jäi puuraamiga säng. Rihetaren ol sur riheahi, kus sinnä sai sisse minna lämmistama. Villja joba es lämmitatu partel, küll linakubusid. Villja pesti hobestega pessumassinaga. Tul om uus maja ehitede nink ka laut ja ait.

Ommugu tõusti kukelaulu ajal. Lehmade nüssmise järgi tul karjalaskmine. Talvel nüssti lehmi kats kõrda päivän, suviti kolm kõrda. Rasse ol hainaniitmine ja kuivatamine. Süküse viljakoristamine. Tõuvili veeti rõuku.

Talupernase asi ol küügin süügi kiitmine inemistele ja eläjäile. Talun ol ulka inemisi, meni kaitsteist inemist süügilavva takan. Suvel süüdi päivän neli kõrda: pruukost, süümaaig kell 8, lõuna kell 14, õhta, kui tüült tuldi kodu. Talvel süüdi kolm kõrda. Suvel keedeti suurma-, klimbi-, manna-, kardulasuppi piimaga. Talvel hapukapstit, suurma-, kardulaputru, oa ja hernes. Jahust vedelat putru kutsuti kõrdiks. Kislats tetti iks kaarajahust. Leivamõhk ol kolme jalaga. Kui meni rasuke leiväst maha satte, veeti mast üles, antti sud leivätükküle. Tetti sõira. Ja ka tempi. Kanepi temp ol väega ää veileiva ohvi man.

Süküsel hakati linnu ja villa ketrama ja kraasima. Kääripuudel aeti kangas üles. Veeti telgedele ja hakati kodama. Palju tetti reivaid kootud kangast. Küll hakati ka puudist ostma atlast reivast. Villane reivas tetti iks oma kootud telletel. Egäs inne kanti vähe kleiti. Vaid ol undrik ja pihtsärk. Undrikul ol pikajoonelidse, verevat ja kollast ku rohelist ja sinist karva. Siis tulli ruudulise. Talvel ol villatse undriku. Vanasti kutsuti undrikut ka prunts. Kodus, töö jures ol naesterahvastel rätt pään. Ennem kanti räti all viil tanu.

Ühest Sõrvemaa naisest tema elu, keskkonna ja pärimuse kontekstis

Eda Kalmre

Eesti Kirjandusmuuseum, folkloristika osakond

Ettekandes vaadeldakse ühe Sõrves surnuaiavahina töötava keskealise naise valikuid ja võimalusi tema enda jutustuste ja ettekandja folkloristlike välitööpäevikute põhjal.

Kuigi Helle on Sõrve asunud noore neiuna, on tema maailm osa samast pärimusruumist: ta teab ja kannab edasi kohalikku pärimust. Sõrve keskkond on mõjutanud tema elu ja arusaamu ja ta ise on katsunud oma keskkonda mõjutada, kasvõi juba sellega, et püüab seal elada täisväärtuslikku elu, leida sealsamas Sõrves võimalusi endale, oma perele ja lastele. Helle ja paljude teiste temavanuste naiste näitel, kellega ma Sõrves välitöödel kokku puutusin, võib öelda, et maal on tänapäeval võimalik elada üsna samaväärset elu kui linnas, ainult et see nõuab suuremat kollegiaalsust, tugeva ja rikka sotsiaalse keskkonna olemasolu. Üks oluline tingimus selle keskkonna loomisel on side oma kogukonnaga, selle mineviku ja pärimusruumiga.

Nüüd, kus kogukonda ei ühenda enam ühine töö põllul, merel ja metsas, on maal olulised hoopis teised inimeste koostegemise ja -olemise vormid (näitlemine, muusika, kunstihuvi, ka pärimushuvi). Need annavad võimaluse suhelda, ennast ühtse kogukonnana tunda, sest argielu maal on muutumas sama privaatseks kui linnas.

Muutustest Eesti maanase stereotüüpses kuvandis

Ell Vahtramäe

Eesti Põllumajandusmuuseum

Käesolevas ettekandes keskendutakse maanase kujutamisele naisteajakirjades, eesmärgiga uurida, mida on rõhutatud erinevatel ajastutel (Eesti Vabariigis kahe maailmasõja vahel, Nõukogude Eestis ja nüüdis-Eestis). Vaatluse all on maanase kuvandi inimlik, tööine, poliitiline, olmeline ja kultuuriline aspekt. Püütakse leida sarnasusi ja erinevusi eri ajastute kujutuslaadides ning neid suhestatakse reaalse maaeluga: olemasolevad stereotüübid on seotud mõttekäikude ja stereotüüpidega, võides samal ajal neid mõttekäike ja kujutisi muuta.

Maanase kujutamine ajakirjanduse veergudel on sõltuvuses maarahvastiku osakaalust kogu rahvastikus (esimest korda ületas linnaelanike arv maaelanike oma (vastavalt 579 500 ja 550 300) 1951. aastal), valitsevast sotsiaalpoliitikast ning üldisest teadmisesest maaelust. Elu ajakirjanduse veergudel on stereotüüpsem kui tegelik elu, kuna pakub välja ühise reaalsuse peegli. See on reaalsuse versioon, mis tekib keerukates, paljude valikuvõimalustega tootmisprotsessides. Valikuvõimalused puudutavad teemasid, intervjuueeritavaid, süžeed, kohta, rõhuasetusi, keelelisi instrumente.

Allikatena analüüsin üksikuid aastakäike ajakirjadest *Eesti Naine* (ilmus aastail 1924–1940 ja 1945–1951), *Nõukogude Naine* (1952–1988) ja taas *Eesti Naine* (alates 1989). Nendes avaldatu põhjal sünteesin maanase nn ametliku kuvandi ning suhestan seda reaalse maaeluga. Kaasaegse kuvandi koondamisel kasutan lisaks ajakirjadele ka netimaterjale.

Kuvand – isikust, esemest, olendist või nähtusest loodud kujutluspilt. Kuvand on representatsioon. Mõiste sisaldab ka subjekti: keegi (näiteks ajakirjanik) juhib pildi loomist.

Stereotüüp – kinnisarusaam, kivinenud hoiak, käsitus vms, põhineb kas reaalsel või tajutud iseloomujoontel või tunnustel. Stereotüübi loomine on protsess, mis on seotud kogemuslike sfääridega. Stereotüübid ei ole üheselt positiivsed või negatiivsed, nende tajumine üht- või teistviisi sõltub kuvandite kasutamise viisist ja kontekstist. Stereotüüpidega manipuleerimine võimaldab mõjutada inimeste hoiakuid.

Maanaiseks sündinud?
Eesti Põllumajandusmuuseumi konkursist
„Maanaine ajas ja ruumis”
Kerle Arula
Eesti Põllumajandusmuuseum

Maanaine on Eestimaal alati olnud oluline maaelu, -kultuuri ja traditsioonide edasiviija ning säilitaja. Tal on tulnud kanda palju rolle: maanaine kui abikaasa, maanaine kui tööline põllul ja laudas, maanaine kui pereema ja koduhoidja. Rollide paljususes on ta pidanud hakkama saama nii mehe, laste, loomade, majapidamise kui ka töөлkäimisega, olgu siis ametiks raske töö kolhoosilaudas või traktoriroolis põllul ehk hoopis kooliõpetaja, lasteaednik või sovhoosi kunstnik-dekoraator. Kõige selle kõrvalt oli naisel aega teha käsitööd, käia näiteringis või laulukooris, võtta osa seltside tegevusest ning erinevatest kursustest.

2008. aastal kuulutas Eesti Põllumajandusmuuseum välja konkursi „Maanaine ajas ja ruumis”, kuhu oodatakse kaastöid käesoleva aasta aprillini. Ettekande eesmärgiks ongi anda ülevaade konkursist ning selle käigus muuseumile laekunud materjalidest.

Põllumajandusmuuseumi võistluse üheks ülesandeks oli ärgitada osalejaid kirjutama oma mälestusi ja muljeid ning seeläbi vaadelda ja võrrelda maanaisi ja neid ümbritsenut ja mõjutanut ning saada ülevaade Eesti maanaise elu pöördepunktidest ja argipäevast, ülesannetest ja tähtsusest maaelu alalhoidmisel läbi 20. sajandi.

Konkursile ootab muuseum maal elavate või elanud naiste meenutusi ja fotosid tavapärase toimetuste, kombestiku, töö ja pereelu kohta, samuti ka teemaga seotud dokumente ja esemeid. Olulised on maanaise isiklikud kogemused, tõekspidamised ja vaated ning hinnangud igapäevasele maaelule. Seni on muuseumile laekunud 18 naise kirjatööd, fotod ja käsitööesemed.

Saadud materjale kasutatakse ka mai algul avatava näituse „Maanaiseks sündinud” koostamisel.

Kodumajanduskoolitus Eestis kuni 1940. aastani

Madis Linnamägi

Eesti Põllumajandusmuuseum

Kodumajanduskoolitus on 21. sajandil vähetuntud mõiste. Eelmistel sajanditel oli see seotud naiste ja meeste erineva staatusega, muuhulgas ka hariduse vallas.

Rahvakooli algusaegadel 17. ja 18. sajandil said tütarlapsed algharidust peamiselt koduõppes, sest kirik ei soosinud mõlemast soost laste internaadis elamist. 19. sajandi teisel poolel asutati tütarlaste kihelkonnakoole, mille õppekavas olid ka kodumajandusained. Gümnaasiumiharidust sai 19. sajandil omandada vaid võõrkeeles. Eestikeelse gümnaasiumi loomist takistasid Vene tsaaririik ja mõisnikkond, eraalgatusena õnnestus luua esimene eestikeelne gümnaasium 1906. aastal tütarlastele, mis tundus valitsevale klassile väheolulisem. Selles koolis anti ka kodumajanduse tunde.

Euroopas asutati põllumajanduslikke seltse 18. sajandi keskpaigast alates, sest vajati üha enam teadmisi ja haritud inimesi. Baltikumis õnnestus saksa mõisnikel esimene selts – Keiserlik Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteed – luua 1792. aastal. Hiljem asutasid mõisnikud veel Saaremaa Põllumajandusliku Seltsi (1818) ja Eestimaa Põllumajanduse Seltsi (1839), mis korraldasid tütarlaste seas populaarseid kodumajanduskursusi. Ka eestlaste asutatud põllumeeste seltsid viisid läbi mitmesuguseid kursusi, esimese teadaoleva kodukäsitöö kursuse korraldas Tartu Eesti Põllumeeste Selts 1907. aastal.

Kodukultuuri peeti ärkamisajal ja Eesti Vabariigis rahvuskultuuri alustoeks. Esimese tütarlaste käsitöökooli asutas Natalie Johanson-Pärna Tallinnas (1880–1885). Enne Esimest maailmasõda sai väga tuntuks 6-kuuline aiatöö ja majapidamise kursus Liplapi talus Viljandimaal (alustas 1911. aasta kevadel). Talu omanik Marie Sapas pidas kooli kuni 1927. aastani, osales üle 500 isiku kõigist maakondadest. Oluliseks kodumajanduskoolituse kohaks kujunes Sahkapuu talu Tartu lähedal, milles Mari Raamot (sünd Tamm) avas 1. novembril 1911 kaheaastase põllutöö- ja majapidamiskooli. Seal õpetati taime-, karja- ja linnukasvatust, piimaasjandust, mesilastepidamist, aia- ja näputööd, rõiva- ja pesuõmblust, pesupesemist, toitude ja keediste valmistamist, laulmist, muusikaõpetust, raamatupidamist ning keeli. Töö oli igal alal teoreetiline ja praktiline. 1939. aastal tegutses Eestis 49 kodumajanduskooli. Ka Kodumajanduskoja, seltside ja põllutöökoolide mitmesuguste kodumajanduskursuste vastu tunti elavat huvi esimese iseseisvusaja lõpuni.

Haritud naised Carl Robert Jakobsoni elus

Monika Jõemaa

Carl Robert Jakobsoni Talumuuseum

Ajaloolane Ea Jansen on kirjutanud, et Jakobson on „eestlaste rahvusmüüt”, kes seondub meile „eestlaste õiguste nõudlejana”.¹ Müütidest kõneldakse ikka rahvasuus palju – neid kas heroiseeritakse või vastupidi – otsitakse vigu. Läbi inim põlvete edasi jutustades teisenevad legendid jutustaja suva järgi, muutuvad faktid ja emotsioonid.

Kindlasti on üks valdkond, mis muudab ajaloolise kangelase inimlikumaks, tema isiklik elu ja eriti suhted vastassooga. Jakobsoni ja naiste teemat on palju käsitletud. Seekord püüaks kõrvale jätta intrigeerivad emotsioonid ja kuulujutud ning keskenduda objektiivsele säilinud materjalile – kirjavahetusele ja Jakobsoni enda kirjutistele.

Ei saa muidugi mainimata jätta, et 19. sajandil oli naiste olukord ühiskonnas õiguslikus mõttes olematu. Gümnaasiumiharidust oli võimalik saada ainult saksa keeles. Valitses arusaam, et naine on loodud lapsi kasvatama, mehele süüa tegema ehk siis tema koht on kodus. Ja koduse elu tarvis polnud ju ometi vajalik naisi koolitada. C. R. Jakobson oli eesrindlike vaadetega mees ka naisküsimumes, võideldes naiste õiguste eest ühiskonnas ja aidates kaasa naishariduse elluviimisele.

Püüangi oma ettekandes käsitleda Jakobsoni suhtumist naistesse, naiste haridusse, naise rolli perekonnas. Kirjeldan olulisemaid naisi Jakobsoni elus – õdesid, vaimseid sõbrannasid Lydia Koidulat ja Lilli Suburgit ning loomulikult Jakobsoni abikaasat Julie Jakobsoni ja nende tütreid.

Julie Jakobsoni elu ja tegevust vaadeldes kajastuvad meile haritud maanaise igapäevategemised oma rõõmude ja muredega ning võitlus oma mehe suure pieteeditundega hoitud vaimupärandi säilimise eest. Vaatamata Jakobsoni perekonnas kõneldud saksa keelele, hinnati seal eesti kultuuri ja rahvast. Ka tütreid kasvas Julie isa pärandit säilitama, nii et nad ohverdasid selleks elu naise ja emana, et hoiduda Kurgja-Linnutaja talu tükeldamisest. Tänu sellele oli 1948. aastal muuseumi asutamiseks Kurgjal juba mõndagi olemas, mis vajab ainult süstemaatilist korraldamist.

¹ Jansen, Ea. Jakobson – eestlaste rahvusmüüt. – *Luup* 2002, nr 5, 17. mai, lk 21.

Päeva kedrasin ja õhtu tulega kirjutasin.

Maanaised rahvaluulekogujatena

Janika Oras

Eesti Kirjandusmuuseum, rahvaluule arhiiv

Eesti vabatahtlike rahvaluulekogujate, arhiivide kaastöölise hulgas oli 20. sajandil rohkesti naisi, eriti tõusis naiste osakaal vabatahtlike kogujate seas pärast Teist maailmasõda. Millistest maanaistest said folkloori kirjapanijad, mis neid selleks motiveeris, kuidas nad seda ise mõtetasid ja kuidas mõjutas see harrastus/töö naiste positsiooni kogukonnas? Ehkki vastus neile küsimustele on iga koguja puhul individuaalne, võib naiste tegevuse erinevates tagamaades leida ühisosa, mis lähtub nende eneseteostusvõimaluste otsingutest ajastuomases sotsiaalkultuurilises keskkonnas. Seejuures tuleb arvestada, et naiste motivatsioon ja tegevuse aktiivsus sõltus otseselt nende ühiskondlikest rollidest eri eluetappidel.

Folkloorikirjapanekute sisus ja stiilis on keeruline välja tuua otseseid soolisi erinevusi, kuna kogujad lähtusid professionaalsete juhendajate ja küsimustike normidest. Siiski võib kohati leida pinget või dialoogi vajaduse vahel vahendada vabamas vormis korrespondendile isiklikult olulisi teadmisi ja emotsionaalseid mälestusi ning teisalt, vastata arhiivipoolsetele nõuetele luua etnograafiliselt autoriteetseid, kollektiivset traditsiooni vahendavaid tekste.